

8. Кузнецов Ю. Філософія підручника // Підручник ХХІ століття. — 2003. — № 1–4. — С.14–21.
9. Монтень М. Опыты // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. — М.: Просвещение, 1971. — С. 80–86.
10. Песталоцци И. Г. Избранные педагогические произведения: В 3 т. — М.: Просвещение, 1963. — Т.2. — 563 с.
11. Руссо Ж. Ж. Еміль, або Про виховання // Коменский Я. А., Локк Д., Руссо Ж. Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие. — М.: Педагогика, 1987. — С. 199–296.

Людмила ГУЦАЛ

ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОЇ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано історіографію наукових публікацій стосовно процесу розвитку шкільної природничої освіти. Здійснено умовний поділ праць, присвячених цій проблематиці на групи: «загальні» — де висвітлюється урядова політика у галузі освіти; «змістові» — в яких розглядається зміст освіти, програмно-методичні засади навчального процесу, а також проблеми викладання окремих навчальних предметів; «регіональні» — що подають відомості про стан освіти певної територіальної одиниці; «окремі» — де вивчається історія становлення і розвитку конкретного навчального закладу, його педагогічний досвід та внесок у справу розвитку освітньої галузі

В умовах розбудови української держави, подальшого розгортання науково-технічного прогресу, інтеграції у світовий освітянський простір та світові товариства, об'єктивно зростає потреба в реформуванні шкільної природничої освіти. Перед викладанням природничих предметів життя ставить нові проблеми, які стосуються, перш за все, місця та ролі природничих предметів у сучасній школі, змісту та обсягу природничого матеріалу за роками навчання, так і форм, методів та засобів викладання згаданих вище предметів. Для визначення тенденцій та шляхів подальшого розвитку шкільної природничої освіти особливого значення набуває глибокий та всебічний історіографічний аналіз наукових праць, які торкаються проблеми розвитку шкільної природничої освіти на Правобережній Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ століття).

Вагомий внесок у дослідження історіографії шкільної природничої освіти так і освіти в цілому зробили наукові праці О. Бабіної, С. Бричка, О. Василенка, В. Вихрущ, О. Драч, Т. Довженка, Т. Джаман, Л. Мельничук, Н. Міськової, В. Омелянчука, Р. Родіна, З. Саф'янюка, С. Стрілець, О. Сухомлинської, І. Шоробури та ін. Наукові публікації потребують подальшого історіографічного аналізу, цей підхід дасть нам змогу розібратися в закономірностях поступового розвитку шкільної природничої освіти.

Метою статті є історіографічний аналіз наукових публікацій процесу розвитку шкільної природничої освіти.

Питання розвитку вітчизняної шкільної освіти в цілому та окремих її складових є предметом наукових розвідок багатьох дослідників упродовж тривалого часу. Праці, присвячені цій проблематиці, можна умовно розділити на такі групи:

- «загальні», де висвітлюється урядова політика у галузі освіти, процес формування і функціонування освітньої системи, матеріально-технічна база навчальних закладів, їх кадрове забезпечення;

- «змістові», в яких розглядається зміст освіти, його трансформація в залежності від потреб розвитку держави і суспільства, програмно-методичні засади навчального процесу, а також проблеми викладання окремих навчальних предметів;

- «регіональні», що подають відомості про стан освіти певної територіальної одиниці, того чи іншого регіону, відстежують їх специфіку і тенденції;

- «окремі», де вивчається історія становлення і розвитку конкретного навчального закладу, його педагогічний досвід та внесок у справу розвитку освітньої галузі.

Такий поділ має умовний характер, оскільки вищеперелічені групи досліджень майже не існують «у чистому вигляді». Названі проблеми тією чи іншою мірою присутні практично в кожній науковій роботі з історії педагогіки. Проте, такий підхід дає можливість у більш

структурованому вигляді охарактеризувати ступінь наукової розробки досліджуваної проблеми.

До першої групи відносяться праці дорадянського періоду, зокрема, І. Альошинцева, Я. Грота, В. Григорьєва, Я. Гуревича, М. Константиновича, О. Куплеятського, С. Миропольського, Н. Мукалова, С. Рождественського, Г. Фальброка, В. Фармаковського, В. Чарнолуського, М. Чехова, Є. Шмидта, Ф. Ярима та ін.

Для них є характерними хронологічна близькість або співпадання із досліджуваним періодом і звідси багатий фактологічний матеріал. Проте, вони були продуктами свого часу і носили відбиток соціальної, класової, а подекуди і шовіністичної обмеженості.

Серед найбільш вагомих досліджень радянського періоду є монографії Ш. Ганеліна, М. Константинова, М. Константинова у співавторстві із В. Струмінським, Є. Мединського, О. Ососкова, В. Смирнова.

Критика освітньої політики царського уряду, класовий підхід, домінування марксистсько-ленінської ідеології, принцип партійності були визначальними рисами цих праць. Викривання класово-станового характеру освітньої системи Російської імперії становить їх найсильніший бік. Крім того, ці дослідження вирізнялися ґрунтовним добором фактів, подій, явищ, а також їх узагальненням на науковому рівні.

Низка робіт висвітлювала процеси становлення і розвитку освіти в Україні. Це дослідження В. Борисенка, М. Заволоки, Н. Малиненка, Ю. Павленко, Н. Поліщука, Р. Родіна, С. Руда, С. Стельмаха, С. Хорошева, Ю. Храмова.

Радянський класово-партійний підхід до аналізу освітніх процесів доповнювався у цих дослідженнях розкриттям сутності національної, фактично антиукраїнської політики, що здійснювалася імперським урядом відносно українських земель.

Незважаючи на певну тенденційність та ідеологічну обмеженість, праці радянського періоду, поряд із солідним фактологічним доробком, містять систематизований виклад основних процесів і явищ, що відбувалися у галузі освіти у другій половині XIX – на початку XX століття як у Російській імперії в цілому, так і в українських землях, що входили до її складу. Крізь ідеологічні нашарування в них проглядається близький до реального загальний розвиток подій.

Певний внесок у розробку питань, пов'язаних із загальним розвитком освіти в Україні, зробили вчені української діаспори. Це авторський колектив на чолі із Д. Антоновичем, Г. Васькович, Н. Полонська-Василенко, С. Сірополко, О. Субтельний та деякі інші. У своїх роботах автори намагалися подати об'єктивну картину культурно-освітнього процесу в цілому і освітньої галузі зокрема. Ці праці написані з національно-патріотичних позицій, містять в цілому вірні узагальнення та оцінні судження.

У незалежній Українській державі загальний розвиток освіти і педагогічної думки представлено у дисертаційному дослідженні О. Бабіної [1], хрестоматії «Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX століття)» — упорядник Л. Березівська [9], у посібнику А. Лопухівської [8], монографії Н. Побірченко [2], у колективній монографії «Нариси історії українського шкільництва (1905–1933)» за редакцією О. Сухомлинської [19].

Крім того, теоретичні питання вітчизняної педагогіки другої половини XIX – початку XX ст. розроблялися українськими вченими у низці дисертаційних досліджень. Це, зокрема, В. Вдовенко, В. Вихрущ, Т. Гавриленко, Т. Довженко, О. Драч, І. Колесник, Т. Столярчук, О. Черкасов.

Дисертаційні дослідження теоретичних проблем педагогіки подають доволі повну картину розвитку вітчизняного шкільництва і педагогічної науки. Дидактичні, методичні, організаційні, громадсько-політичні питання розглядаються в них на достатньому науковому рівні з використанням значної кількості вперше введених в обіг архівних маловивчених та маловідомих матеріалів.

Друга («змістова») група наукових праць у контексті нашого дослідження представлена в основному творчим доробком вчених другої половини XIX – початку XX століття, педагогів-методистів та історико-педагогічними розробками.

Питання тогочасної природничої освіти розкривається у посібнику для вчителів А.Флерова. Автор здійснює огляд педагогічної літератури (з питання виховання і навчання). У виданні містяться статті: К. Арженикова «Уроки початкової арифметики. Методичні рекомендації», О. Бичкова «Збірник прикладів і задач з курсу алгебри», Г. Вишневецького «Нотатки по методиці арифметики», В. Гебель «Короткий курс алгебри», В. Голиков «Природа. Уроки і бесіди по природознавстві», Н. Извольського «Арифметика. Ч. I. Курс 1-го класу; Ч. II. Курс 2-го і 3-го класу», А. Комарова «Методичне розв'язання типових арифметичних задач в початкових училищах», К. Краєвича «Скорочений підручник фізики», Н. Лукянова «Фізичний кабінет середніх навчальних закладів», Є. Петри «Методи і принципи географії», Л. Севрука «Методика початкового курсу природознавства», К. Смирнова «Методика навчальних предметів початкової школи», С. Шорох-Троцького «Наочність та наочні посібники при вивченні арифметики», Н. Ясенського «Підручник зоології. Ч. I. Хребетні; Ч. II. Безхребетні.» [22].

У другому випуску посібника А. Флеров робить огляд таких публікацій: В. Белюстіна «Щоденник занять по арифметиці в початковій школі.», «Методика арифметики. Вип. I.; Вип. II.; Вип. III.», Н. Білініна «Алгебра», Н. Бубровнікова «Методика початкового викладання арифметики», А. Гейки «Про викладання географії», В. Голикова «Методика природознавства», А. Гольденберга «Методика початкової арифметики», В. Євтушевського «Методика арифметики», «Збірник арифметичних задач», О. Єгорова «Арифметика і збірник арифметичних задач», Е. Жадовського «Курс ботаніки», С. Ковалевського «Збірник фізичних задач для учбових закладів», Г. Кожевникова «Посібник по зоологічних екскурсіях та зібранню зоологічних колекцій», І. Кулегаєва «Нотатки по викладанню природознавства», В. Латишева «Посібник по викладанню арифметики», В. Львова «Початковий посібник зоології для середніх навчальних закладів», М. Мензбира «Початковий курс зоології», Я. Руднева «Посібник по методиці географії», О. Шувалова «Приклади для обчислення чисел від 1-го до 10-ти і від 10-ти до 100» [23].

Учені і педагоги другої половини XIX – початку XX століття пропонували свої ідеї щодо поліпшення викладання свого предмету, обговорювали пропозиції колег, прагнули зробити освіту більш доступною і демократичною. Кращі з них намагалися подолати обмежений, становий характер освітньої системи, пропагували оригінальні методичні рішення.

Проблема змісту освіти і викладання окремих предметів в історико-педагогічному плані вивчалися у багатьох наукових дослідженнях. Так, у навчальному посібнику О. Біди подано ретроспективний аналіз становлення і розвитку методики викладання природознавства упродовж трьох останніх століть від її зародження до сучасного стану, зокрема: наприкінці XVIII ст., у XIX ст., на початку XX ст. у радянський період та на сучасному етапі [2].

Серед дотичних до нашої теми варто відзначити роботу Н. Борисенко. Автор вперше в історико-педагогічному аспекті здійснила цілісний аналіз теорії та практики виховання в учнів свідомого ставлення до природи в обраних хронологічних межах. У роботі виявлено витоки та розкрито динаміку розвитку основних етапів виховання в учнів усвідомленого ставлення до природного середовища. Автор схарактеризувала еволюціонування природничих наук та особливості введення їх до змісту загальної освіти, обґрунтовала науково-методичні засади (компоненти) змісту природничого виховання педагогами-науковцями, вченими природознавцями, методистами та вчителями [3].

У науковій розвідці О. Василенко вперше на основі комплексного вивчення характерних особливостей математичного мислення учнів досліджено вплив математичних дисциплін на розумовий розвиток особистості в школах України початку XX століття. Визначено показники побудови навчальних програм (комплексність нормативних документів; відповідність структури програми принципам наступності, послідовності, завершеності, зв'язку теорії з практикою; наявність тижневого навантаження та календарного планування навчального матеріалу; відповідність програми віковим особливостям учнів певного класу, тощо) [4].

Витоки становлення та розвитку проблеми спілкування учителя з учнем представлено у роботі О. Довженка у зазначений період. Дослідник визначив внесок українських педагогів у розвиток проблеми педагогічного спілкування, констатував подальший розвиток узагальнення досвіду реалізації вказаної проблеми у практиці навчальних закладів України другої половини XIX – початку XX століття [5].

Л. Дубровська у дисертаційному дослідженні вперше спробиувала цілеспрямовано відібрати і систематизувати конкретні психолого-педагогічні технології з проблеми індивідуального підходу до особистості, які пройшли певну практичну апробацію у другій половині XIX ст. Автор виявила витоки становлення та розкрила динаміку розвитку принципу індивідуального підходу в окреслений період, визначила внесок вітчизняних педагогів у розвиток принципу індивідуального підходу. Також узагальнила досвід реалізації цього принципу в практиці вищих навчальних закладів другої половини XIX ст., уточнила тенденції розвитку принципу індивідуального підходу у прогресивній вітчизняній педагогічній думці та шкільній практиці другої половини XIX ст. на фоні успішної розробки цієї проблеми світовою педагогікою [6].

Шкільна географічна освіта першої половини XX століття стала предметом спеціального дослідження Л. Мельничук. Автором теоретично обґрунтовано реформування шкільної географічної освіти впродовж 50 років, поглиблено теоретико-методологічні основи процесу становлення і розвитку шкільної географічної освіти, вперше проведено поетапну періодизацію розвитку шкільної географічної освіти за першу половину XX століття, виявлено основні чинники, що впливали на розвиток шкільної географічної освіти; систематизовано дані випуску підручників, посібників та навчальних карт з шкільної географії за цей період [10].

Важлива для нашого дослідження робота Н. Міської, в якій вперше детально проаналізовано процес становлення початкової математичної освіти в Україні в 60-х рр. XIX – 30-х рр. XX ст., конкретизовано дидактичні засади формування і структурування змісту освіти та психолого-педагогічні вимоги до змісту початкової математичної освіти, зроблено певний внесок у подальший розвиток методики аналізу технологій відображення змісту початкової математичної освіти в нормативній та навчальній літературі [11].

У науковому доробку О. Онипченко виявлено передумови виникнення педагогічних рад початкових і середніх освітніх закладів України другої половини XIX століття, розкрито динаміку становлення і розвитку колегіального органу вчительських колективів, а також визначено мету, зміст, форми і пріоритетні напрями навчально-виховної та методичної діяльності цих колективів. Подальшого розвитку набули питання, що стосувалися вимог до вчителя та умов використання книги як освітньо-виховного засобу [12].

Важливим, на нашу думку, є дослідження С. Стрілець. У роботі автор проводить системний аналіз педагогічної діяльності українського методиста-математика К. Лебединцева у контексті історичних і освітніх реформ кінця XIX – початку XX ст., представлено внесок вченого в підготовку програм, підручників і задачників не тільки з алгебри, а й з арифметики та початків геометрії; висвітлює ідеї вченого щодо змісту й методів шкільної математичної освіти [21].

У дослідженні І. Шоробури вперше здійснено системний аналіз становлення і розвитку шкільної географічної освіти в Україні як цілісного феномена у XIX-XX ст., визначено основні періоди та етапи розвитку шкільної географічної освіти в Україні, соціально-економічні, політичні, культурні чинники, що обумовлювали особливості розвитку шкільної географічної освіти в Україні у різні періоди, особливості її становлення і функціонування на різних етапах у контексті досліджуваної проблеми. З'ясовано суть, пріоритетні тенденції та суперечності для виявлення послідовності, позитивного потенціалу і специфіки кожного з них, охарактеризовано структуру і зміст шкільних географічних курсів у різні періоди, основні шляхи, форми і методи навчання географії у процесі розвитку національної школи [24].

Широта проблематики, ґрунтовність висновків, значний фактичний матеріал є характерними для цих досліджень. Вони переконливо доводять достатньо високий рівень вітчизняної педагогічної думки у галузі природничої освіти, підтверджують її загальноєвропейський і загальносвітовий контекст.

Чисельну групу складають «регіональні» дослідження. Як відомо, Правобережна частина підросійської України була адміністративно поділена на Київську, Волинську та Подільську губернії. Матеріали, що висвітлюють різноманітні процеси, які відбувалися в освіті на цих територіях, уміщені в працях Н. Барсова, М. Переверзева, Я. Савченка, М. Теодоровича, А. Хойнацького.

Відомості, зафіксовані у цих виданнях, не носять узагальнюючого характеру і містять описовий, ілюстрований матеріал, до того ж деякі з них мають релігійне, конфесійне забарвлення.

«Регіональна» освітня проблематика продовжувала розроблятися у радянський період. Варто назвати роботи Р. Оксенюка, І. Сесака, які, попри певну ідеологічну тенденційність, містили факти, що характеризували освітню специфіку відповідних регіонів.

У незалежній Україні наукові розвідки щодо освітніх процесів, які відбувалися в регіонах, набули достатньо широкого розмаху і фактично складають певний напрям наукових досліджень. Тут слід виділити творчий доробок І. Мітіна, І. Сесака, а також низку досліджень, присвячених регіону Волині — С.Бричок, Т. Джаман, Л. Єршова, І. Курляк.

Процеси і явища, що відбувалися в галузі освіти в Наддніпрянській Україні і, зокрема, на Київщині, знайшли своє відображення у працях Л. Березівської, Н. Коляди, Н. Побірченко.

Громадсько-політичному рухові другої половини XIX – початку XX ст. в Західному регіоні України та участі в ньому вчителів присвячено роботу Д. Герцюка. Освітня діяльність земств Правобережної України стала предметом дослідження Л. Дворозняк. Усі ці праці дають доволі повне уявлення про стан освіти того чи іншого регіону, наявність в ньому різних типів навчальних закладів, особливості їх функціонування, наукову-просвітницьку діяльність української інтелігенції. Разом з тим, в них окреслюється і регіональна специфіка. Наприклад, невелика кількість середніх навчальних закладів, особливо на Волині і Поділлі, спричинена цілеспрямованою політикою царського уряду, відсутність у системі шкільництва Правобережної України такого відносно прогресивного явища як земські школи, що почали запроваджуватися тут лише із 1911 року, натомість присутність більшої порівняно з іншими губерніями кількості шкіл національних меншин тощо.

Крім «регіональної» групи, в контексті нашого дослідження можна виділити ще й так би мовити «субрегіональну» або «окрему» групу публікацій. Вони присвячені історії створення і діяльності окремих навчальних закладів — училищ, шкіл, гімназій, започаткованих як за державний кошт, так і з приватної ініціативи. У цій групі домінують історичні екскурси, статистичні звіти, журнальні статті. Це роботи О. Мердера, І. Михалевича, О. Пузиревського, В. Науменка, О. Шабловського, «Краткий отчет о состоянии Житомирской первой гимназии за 1899/900 учебный год» [7], «Отчет о состоянии Житомирской мужской гимназии за 1874/5 учебный год» [13], «Отчет о состоянии Житомирской мужской гимназии за 1875/6 учебный год» [14], «Отчет о состоянии Житомирской мужской гимназии за 1877/8 учебный год» [15], «Отчет о состоянии Киевской 2-й гимназии за 1880/81 учебный год» [16], «Отчет о состоянии Киевской женской гимназии за 1879/80 учебный год» [17], «Отчет о состоянии Киевской 3-ей гимназии за 1901–1902 учебный год» [18].

Ці видання дорадянського часу, будучи хронологічно тотожними періоду нашого дослідження, мають особливу цінність, оскільки поряд із спробами перших узагальнень, містять цікавий фактичний матеріал і, у такий спосіб, становлять частину джерельної бази дослідження.

Серед сучасних наукових розвідок з історії певних навчальних закладів слід згадати статті Ю. Хоптяра, І. Боголюбової, В. Гуцал, Т. Конькової, І. Сесака, Ю. Хоптяра.

Дослідники у своїх роботах розкривають історію започаткування та досвід діяльності тих чи інших навчальних закладів, їх внесок у справу просвіти населення, а також певні особливості, притаманні організаційній структурі та проведенню навчально-виховного процесу у цій конкретній освітній установі.

Характерна ознака проаналізованих нами праць полягає в тому, що абсолютна більшість із них підготовлена істориками, педагогами-фахівцями і діячами українського шкільництва. Ми опрацювали значний фактичний матеріал, в якому висвітлено окремі сторони діяльності початкових та середніх навчальних закладів: історію заснування, навчальні плани та предмети, які вивчали, роль і значення шкіл у житті суспільства, окремі аспекти методичного та кадрового забезпечення. Але ці відомості доволі епізодичні і фрагментарні, що робить неможливим простеження лише на їх основі еволюційних систем шкільної природничої освіти. Поза увагою дослідників залишились деякі аспекти задекларованої проблеми. Недослідженими досі залишаються нормативно-правове забезпечення шкіл, відповідність їх діяльності

тенденціям розвитку освіти в краї; мета, завдання і принципи діяльності, програмно-методичне забезпечення, зміст шкільної природничої освіти в навчальних планах, програмах, підручниках, навчальних посібниках.

Таким чином, історіографічний аналіз наукових публікацій переконує в необхідності об'єктивного і цілісного історико-педагогічного дослідження процесу розвитку шкільної природничої освіти на Правобережній Україні в складі Російської імперії, яке дало б змогу використати позитивні здобутки історичного періоду у парадигмі освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабіна О. І. Становлення та розвиток гімназійної освіти в Україні (в кінці XIX – на початку XX століття): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2000. — 19 с.
2. Біда О. А. Основні етапи розвитку методики викладання природознавства і сільськогосподарської праці в школі: Для вчителів почат. класів і студ. пед. ф-тів. — К.: Наук. світ, 2000. — 53 с.
3. Борисенко Н. О. Виховання в учнів свідомого ставлення до природи у вітчизняній педагогічній думці (друга половина XIX – початок XX ст.): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Харків, 2006. — 22 с.
4. Василенко О. А. Розвиток математичного мислення учнів у загальноосвітніх школах України початку XX ст.: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Харківський нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Харків, 2006. — 20 с.
5. Довженко О. О. Проблема спілкування учителя з учнем у педагогічній теорії та практиці України другої половини XIX – початку XX століття.: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Харківський нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Харків, 2004. — 20 с.
6. Дубровської Л. О. Розвиток принципу індивідуального підходу у вітчизняній педагогічній думці другої половини XIX століття. Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Харківський державний пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Харків, 2001, — 20 с.
7. Краткий отчет о состоянии Житомирской первуй гимназии за 1899/900 учебный год. — Житомир: Типо-литография С. П. Бродовича, 1901. — 29 с.
8. Лопухівська А. З історії розвитку гімназій і ліцеїв в Україні. — К., 1994. — 97 с.
9. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX століття): Хрестоматія / О. В. Сухомлинська (наук. ред.), Л. Д. Березівська (упоряд.). — К.: Науковий світ, 2003. — 418 с.
10. Мельничук Л. І. Становлення і розвиток шкільної географічної освіти в Україні (перша половина XX століття): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2004. — 19 с.
11. Міськова Н. М. Становлення змісту шкільної початкової математичної освіти в Україні (60-і роки XIX – 30-і роки XX століття): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Житомирський держ. ун-т ім. Івана Франка. — Житомир, 2005. — 20 с.
12. Онипченко О. І. Навчально-виховна та методична діяльність педагогічних рад освітніх закладів України у другій половині XIX століття.: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Харківський державний пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Харків, 2003. — 19 с.
13. Отчет о состоянии Житомирской мужской гимназии за 1874/5 учебный год. — Житомир: Типо-литография С. П. Бродовича, 1876, — 54 с.
14. Отчет о состоянии Житомирской мужской гимназии за 1875/6 учебный год. — Житомир: Типо-литография С. П. Бродовича, 1876. — 20 с.
15. Отчет о состоянии Житомирской мужской гимназии за 1877/8 учебный год. — Житомир: Типо-литография С. П. Бродовича, 1878, — 27 с.
16. Отчет о состоянии Киевской 2-й гимназии за 1880/81 учебный год. — К.: Типография С. В. Кульженко, 1881. — 82 с.
17. Отчет о состоянии Киевской женской гимназии за 1879/80 учебный год. — К.: Типография Г. Розенталя, 1880. — 39 с.
18. Отчет о состоянии Киевской 3-ей гимназии за 1901-1902 учебный год. — К.: Типография Г. Розенталя, 1902. — 183с.
19. Побірченко Н. С. Питання національної освіти та виховання в діяльності українських громад (друга половина XIX – початок XX століття). — К.: Науковий світ, 2002. — 331 с.
20. Сухомлинська О. В., Калениченко Н. П., Ільченко Ж. Д., Копиленко Н. Б., Самоплавська Т. О. Нариси історії українського шкільництва (1905–1933): Навч. посібник / Міжнародний фонд «Відродження» / О. В. Сухомлинська (ред.). — К.: Заповіт, 1996. — 304 с.

21. Стрілець С. І. Проблеми шкільної математичної освіти у педагогічній спадщині К. Ф. Лебединцева (1878–1925): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. — К., 2003. — 19 с.
22. Флеров А. Є. Показчик книг по питаннях виховання і навчання. Огляд педагогічної літератури: Посібник для вчителів та учнів школи. Випуск І. — М.: Видавництво К. І. Тихомірова, 1905. — 484 с.
23. Флеров А. Є. Показчик книг по питаннях виховання і навчання. Огляд педагогічної літератури: Посібник для вчителів та учнів школи. Випуск ІІ. — М.: Видавництво К. І. Тихомірова, 1905. — 238 с.
24. Шоробура І. М. Становлення та розвиток шкільної географічної освіти в Україні (XIX–XX століття): Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. — К., 2007. — 43 с.

Інна ШОРОБУРА

ЯКІСНІ ЗРУШЕННЯ У ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ НАПРИКІНЦІ 50-Х – У 60-І РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються питання якісних зрушень у шкільній географічній освіті в кінці 50-х у 60-і роки ХХ століття. Аналізується побудова географічних курсів в школі. Розглядаються проблеми шкільної географічної освіти зазначеного періоду та можливі шляхи їх вирішення.

Кінець 50-х – 60-і роки ХХ століття стали новим періодом у розвитку радянської історії. У суспільстві все більше розглядалися можливості відходу від тоталітаризму до нових шляхів розвитку радянської державності. Ці процеси охопили й школу. Вносяться зміни у зміст шкільних курсів. Відповідна методологічна основа змін подана у таких партійних документах, як тези «50 років Комуністичній партії СРСР», «Тези до 300-річчя возз'єднання України і Росії (1654–1954)», тези «50 років першій російській революції». У методичній літературі ці положення отримали подальший розвиток. Із програм і підручників було вилучено матеріали, пов'язані з культом особи.

Питання удосконалення змісту та методики викладання шкільної географічної освіти розглядалися у роботах Н. Бірюкової, Е. Дурманенко, С. Коберника, В. Корнеєва, Л. Круглик, Л. Мельниченко, Л. Паламарчук, Л. Тименко, Е. Шиповича.

Мета статті — подати ретроспективний аналіз шкільної географічної освіти в Україні та якісні зрушення наприкінці 50-х – у 60-ті роки, проаналізувати побудову географічних курсів, враховуючи роль, яку вони відігравали у формуванні підростаючої особистості.

У грудні 1958 р. Верховна Рада СРСР ухвалила Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» [4, 2–3]. У квітні 1959 р. такий закон було прийнято і Верховною Радою Української РСР. Із прийняттям цих законів вводилися нові навчальні плани і програми, де перевага надавалась політехнічній освіті. З'явилися і нові програми з багатьох предметів, зокрема з географії [9].

У програмах з географії практично зберігалася кількість годин на вивчення географічних курсів. Змінилися підходи до побудови програм. Програми побудовані за принципом концентричності, що давало можливість краще адаптувати географічні курси до вікових особливостей учнів; бралася до уваги перспектива повернення до найбільш важливого матеріалу в наступному концентрі; створювалися завершені цикли вивчення всередині єдиної системи. Складність побудови курсів була в тому, що географічний матеріал вивчався в різному обсязі. Курси географії, які вивчалися, практично змін не зазнали.

У середині 50-х років відбулися певні зміни у змісті освіти, пов'язані з розвантаженням програм і підручників від громіздкого другорядного матеріалу. Книжково-словесні методи навчання змінювалися використанням наочності, підвищенням ролі самостійної роботи школярів. Це відповідало і потребам практики у зв'язку зі скороченням годин на вивчення географії зокрема та гуманітарних предметів взагалі, оскільки в розвитку освіти окреслилась тенденція до політехнізації навчання. Згідно з навчальним планом 1956/57 рр. кількість годин на вивчення географії скоротилася. Зрозуміло, що навчання за старими програмами і підручниками ставало неефективним.